

Tomán László

Játék életre-halálra

Vaszko Popa román költőnek indult, és a legjelentősebb szerb költők egyike lett belőle. Első, és eddig egyetlen verskötete, a „Kora” (Kéreg, megjelent 1954-ban), egyike a modern szerbhorvát költészet úttörőinek, helyesebben jégtörőinek. Utána egy intermezzo következett — a „Belutak” című és még néhány versciklus — majd jöttek az „Igre” (Játékok) és a „Vrati mi moje krpice” (Add vissza a rongyocskáimat) című ciklusok, amelyek Popa eddigi költői fejlődésének legmagasabb pontját jelzik. A versek a „Delo” című folyóirat mult évi első és tizedik számában jelentek meg.

Már a Korában szokatlan, elhanyagolt területekre kalandozott Popa. Az ember legmélyebb énjét kutatta és énekelte, addig ismeretlen, sőt megvetett témákat dolgozott fel, verselése a mi viszonyainkban a legmodernebb. Így jutott el az emberi lét értelmé és célja problémájának megszólaltatásához. Ekkor jöttek a Játékok...

Kezdődjön hát a játék. Mindannyiunknak részt kell benne vennünk; ebből a játékból, — ránk mérte a sors, — senki sem húzhatja ki magát. Számoljunk le önmagunkkal, a bennünk bujdosó idegekkel, betolakodókkal, a megalkuvás fantomjaival, vessük magunkat a játékba s

„Aki nem törik diribre-darabra
Aki ép marad és épen felkel
Az játszik”

A felnőtt gyermekek játéka nem játék. Erőpróba. Végzet. Az élet minden tájára el kell jutni, végig kell játszani minden játékot, meghalni minden halállal, s aztán megérni továbbvirágzásunkat.

Halálosan komoly gyermekjátékok füzére a Játékok ciklusa. Felvetődnek a legelemibb és legvégzetesebb kérdések. A szöveget ki kell húzni a padlóból; fejük letörik, senki sem hagyhatja el önma-

gát és talaját; de elveszti fejét, s a játék folyik tovább, felcserélt szerepekkel. Keressük az embert, az embert, aki belénk rejtőzött, de önmagunkat sem ismerjük, hogyan ismerhetnénk másokat, s amíg ez a keresés tart, amíg avval áztatjuk magunkat, hogy megtaláljuk, akit vagy amit keresünk, addig elveszítjük önmagunkat. Ne csodálkozzunk, hogy a szék hideg, béna lába és a néma, sötét kulcslyuk is jelt ad, a szerelem jelét, mert addig csóváljuk majd fejünket, míg le nem esik. Ki kell bírni a lakodalmi táncot, amikor saját bőrünkbe rakott kövekkel, gondokkal táncolunk, ki kell bírni ezt a haláltáncot az életért, el kell viselni minden követ, minden súlyt, hogy megmaradjon a bőrünk. Ez az élet követelése.

A rózsatolvajok, vadászok, korhadtt birkák, magok nem állhatnak meg. Nem pihenhetünk. De mielőtt folytatnánk ezt a szédítő játékot, játsszunk. Ezúttal a lehetetlennel. Végtagjaink megváltoztatják helyüket, tekintetünk pókhálódíján járunk, fejünkkel játsszunk. Itt, most, mindenki, szavával, lépésével, mozdulataival a fejével játszik. A levegőbe hajigálja, s vagy elkapja mutatójával, vagy nem. De senki sem pihen. Míg el nem játszottuk minden játékunkat a halálig, addig nincs megállás.

„A játékot élénken folytatják
Amíg csak vannak kezek
Amíg csak vannak lábak
Amíg csak valami is van”

Ha játék közben befogadunk valakit, jól vigyázzunk, mert majd csak halottak maradnak utána, szelek fujdogálnak az üres koponyákban. A tehertől pedig nem lehet megszabadulni. Meg sem lehet mozdulni. Összetörünk, elalszunk, s álmunkban égnek áll a hajunk, kettőnknek, akik nem tudunk szabadulni egymástól, pedig de soká tart ez a játék.

Azok is, akik belépnek a fülünkön. Kimennek, de bent is maradhatnak, hívatlan vendégek. Akkor vége. Ezért kell játszanunk nekünk éjszakáknak, nekünk csillagoknak. Éjszakák vagyunk és csillagok. Fény és sötétség. Eljátsszuk egymást, egymás életét és halálát, amíg egyedül nem maradunk, hogy önmagunkat játszuk, önmagunk körül járjuk ezt a tragikus táncot. Feketén.

Elértünk önmagunkhoz, vége a játékoknak. Most jön a legfájdalmasabb: megállapítani, mi maradt belőlünk ez után az irtózatot forgás, rohanás után, — ami maga az élet. Se hasunk, se homlo-

kunk, se szívünk, se ölünk. Elpusztultunk, mint ahogy belepusztultunk valamennyien az életbe, akár játék az, akár nem, de mégis marad valami, nem belőlünk, csak utánunk; fű nő a tenyerünkől.

Mikrokozmosz és makrokozmosz távolságokban folynak a játékok, körül a csillagok, s közöttük, valahol, láthatatlanul, az ember, akit keresünk. Ebben a keresésben a lehetetlent akarjuk megmozdítani, de hiába, s hiábavaló minden tiltakozás is. A dolgoknak rendjük van. A rend talán játék, talán halál, de meg kell mutatnunk magunkat, hogy végigjátszhassuk, hogy megmaradjunk, amíg lehet. Ez a játék az örök mozgás, önmagunkban, önmagunk körül, másokkal, forgás a csillagok között, születés és halál között. És amikor vége, akkor látjuk, milyen kicsinyek, milyen semmik vagyunk, örületes önirónia az egész — ez lehet a végső konklúzió.

A „Játékok” tehát — életfilozófia, egy dialektikus, talán peszsimista, annak is csak szubjektíve pesszimista nézet. Vaszko Popa elfogadta a nagy táncrahívást, a sors elkerülhetetlen, akarva, nem akarva játszunk mi is.

Popa a Játékokban valósította meg először tökéletesen a modern költői nyelv ideálját, a teljes, majdnem aszkétikus egyszerűséget, de épp evvel érte el nyelvének gazdagságát. Nem ellentmondás ez, hanem nyelvi valóság, a lehetőségek teljes kiaknázása. Itt minden szó maga a szó és ezer más szó is, minden szó számtalan szót rejteget, számtalan jelentést. Mintha a költő addig véste volna a nyelv anyagát, míg egy szó amorf alakja ki nem fejezte megsokszorosított értelmét, mint egy szobor, amely mást mond a nézőnek, ha előlről, hátulról vagy oldalt nézi. Csupa egyszerű, hétköznapi szó, a hétköznapi élet ezernyi jelentésével. A játékokban vezette be Popa az utcai kifejezéseket is. „Gde ga sve ne traži”, „Glavni je”, „Pečen je”, — s a ciklus végén a tragikus „Šta da ti pričam”, ez a lefordíthatatlan kifejezés. (Zorán Misić franciára akarta fordítani, de rájött, hogy nem lehet.) A szerb nyelvnek ez a mindennap használt, kissé fölényes, de lemondó, szinte kétségbeesett kifejezése a Játékok végén hatalmas, mitológiai méreteket öltött, benne összpontosulnak, tömörülnek az élet kilátástalanságának, értelmetlenségének fenyegető rémei, ez a négy szó a ciklus és az élet fináléja.

A „Játékok” ritmusa a játékok ritmusa, a hajsza, forgás, tánc, összeomlás ritmusa. Popa pontosan adagolja a szavakat, kiméri súlyukat, tempójukat, ismételi, fokoz, hol szabadjára engedi a mondatokat, hadd gomolyogjonak, kígyózzanak, hol pedig óvatosan, elővigyázatosan, szinte rettegve ejt el egyetlen szót is.

Igaz, hogy a Játékok racionális költemény, hogy szenttelen; de minden sorában és szavában irracionális lehetőségek, szuggesztív erőik lakoznak. Mint az életben, a Játékokban is az ellentétek egyesülnek, értelem és szenvedély, értelmetlen és értelmén felüli tények és álmok.

Néhány hónappal a Játékok után jelenik meg Popa másik nagy versciklusa, a „Vrati mi moje krpice.”

A lét kérdéseit Popa már tisztázta a Játékokban, de mivel a lét, amilyen, tart tovább is, foglalkozni kell a belső problémákkal. Ha kizárjuk a kezdetet és a véget, számtalan, még megoldatlan kérdése van az életnek, s ezekkel a költőnek is le kell számolnia.

A Játékokban a szavak sokféle jelentése volt az uralkodó stilisztikai momentum, az „Add vissza a rongyocskáimat”-ban az egész ciklus a válaszok, megoldások, értelmezések egész sorát kínálja.

Két csoda összeütközése: ez a vers gerince, erre építi Popa megfélemlítő mondanivalóját.

Visszakérjük a rongyocskákat, babaruhákat, amelyekkel játszottunk: milyen egyszerű, naív, milyen gyerekes. Visszakérjük, amit adtunk: szerelmet, gondolatot, vért. Milyen hátborzongató. Megint a jelentések ezerfélesége, költővé kell válnunk, hogy hozzákölsük a magunk életét, életünk tragédiáját. Szakitás, csalódás, kiábrándulás -- mind-mind számításba jön. Pontosan állapította meg Petár Dzsadzszics, még a Játékokkal kapcsolatban, de megállapítása érvényes az egész modern költészetre, hogy nem szabad egy meghatározott jelentést keresni, mert, mint Mallarménál, itt is minden sornak sok jelentése van. Az már az olvasó, a gyönyörködő dolga, hogy a maga képére, a maga életére alkalmazza a verseket, hogy rádöbbenjen hennük önmagára, s megkísérelje kihámozni a szavakból a költő otlappangó lényét.

A ciklus hangja kettős: az egyik hideg, elutasító, később dühössé, ellenségessé válik, végül pedig borzalmas, véres káromkodássá alakul át; a másik szinte enyeltető, behízeltető. A kettő ütemesen váltakozik, ritmus van benne, hangulathullámváz. Átkok, szépszavú kérés, figyelmeztetés, kergetés, önfeláldozás, ironia, szakitás, lecsönvedés, ilyen a ciklus fejlődésvonala. A témák váltakozása, a hangulatok ellenpontozása képezi az „Add vissza a rongyocskáimat” ritmusát.

Tizennégy versből áll ez a ciklus; mindegyikük egy-egy téma teljes, kimerítő feldolgozása. Popa egyetlen tételt variál, felsorakoz-

tatja az összes lehetőségeket, kimond minden szót, amely segíthet, hogy közelebb jussunk a megoldáshoz.

A Játékokban víziókat rajzolt, itt tég, mar, harap, szagat, gylkol, temet. Hangja tud halálosan komoly, halálosan fenyegető lenni, csak néha vigyorok. Csodálatosan játssza a nyugodtság és a hevülés kettős játékát, önmagával beszél, önmagában mással, aki ő maga, egy harmadik.

Előző ciklusában a szerb köznyelv volt Popa anyaga, itt a szerb népköltészet eddig meglehetősen ismeretlen rétegének, a népi szitkoknak, káromkodásoknak nyelvét használja. Ezeket a népi kifejezéseket transzponálta Popa, művészi kifejezéssé nemesítette őket. A népi káromlások egy belső küzdelem, meghasonlás, pusztító gyűlölet kirobbanásai ebben a költeményben.

Érdemes végigkísérni, hogyan fokozódik a düh, a ciklusban. A bevezető versben egy önmagában önmagával folytatott páros-felelgetősben Popa a hideg figyelmeztetést változtatja szörnyű fenyegetéssel

„Gyere csak elébem
Rádugatnak szemeim

Nyisd csak ki a szád
Hallgatásom széttöri álkapcsodat

— — — — —
Hát idáig jutottunk”

A negyedik vers kergetés, üldözés

„Kifelé mondtam már kifelé

— — — — —
Kifelé szétrobbanó fejemből
Kifelé csak kifelé”

Talán a hatodik és a tizedik vers a legrettenetesebb. A népi szitkokat Popa elemeikre bontotta, s azokat fonta össze mindent elsöprő, megsemmisítő káromkodásba. Halmozza őket, ostoroz, kínoz velük, a poklok, poklát kívánja, s az átkoknak, káromlásoknak ezek az apokaliptikus lovasai kőt kövön nem hagynak. Mindennek vége:

„Letöröltem arcodat arcomról
Letéptem árnyadat az árnyékomról”

Minden csak azért, mert

„Kést rejtettél kendőd alá
 Átlépted a vonalat, lábat állítottál
 Elrontottad a játékot”

Akármilyen az a játék, játék vagy valóság, a játékrontónak lakolnia kell. A kiábrándulás után pedig nem marad más hátra, mint a szakítás.

„Add vissza a rongyocskáimat
 Én is visszaadom a tiedet”

Mint egy lidérc, úgy feküdtek rajtunk a fenyegetések, átkok, az utolsó versben azonban csendesedik a hang, csitul a düh. Az utolsó három sor megnyugvás, halk szavak, végső elgyengülés. Kissé rezignált utolsó üzenet.

Akik együtt játszottak, most elválnak egymástól. A kör mégsem zárult be. Jöhetnek összeütközések, elválások, vereségek és diadalok.

Már maga ez a két ciklus is diadal. Vaszko Popa költői diadala. Egy, még egészen ki nem művelt nyelv szűz anyagából építette fel nagy napok nagy költői művét. A Játékokban ennek a nyelvnek egyszerűségét és gazdag szinonimitását csodáltuk, a Rongyocskákban a harag rejtelseit, a szitkok gigászi erejét. Itt kell megjegyezni, hogy az utóbbi ciklusban jelentkezik egy veszély is: letérés az egyszerűség útvjáról, bizarr népi kifejezések használata.

Hogy mindkét ciklus tökéletesen modern költemény, azt ezeket után nem is kell külön hangsúlyoznom. Metaforikus, asszociatív jellegük bizonyítja ezt legjobban. Szabadjára kell engednünk képzeletünket, hadd kalandozza be féktelenül vágyaink, félelmeink világát, találjon visszhangot a mi keservünkben, örömünkben, menekülésünkben, megtérésünkben. Leljük meg önmagunkban a már eljátszott játékok üszkeit, s a még el nem játszottak távoli fényét, iszonyatos üzenetét, a mi csalódásaink, válságaink kínzó emlékét és jelenlétét.

Vaszko Popa megkezdte a játékot, amelyben mindannyian bűnösen ártatlan játékosok vagyunk. A Játékok hangja ilyen ártatlan, gyermekies és ilyen vésszesen való, vétkesen igaz. Azon vesszük észre magunkat, hogy könnyedén játszunk, s hogy ez a játék a ha-

lálhoz vezet. Az élet játszik a halállal, minden élet törvényszerű pontjával (kérdőjelével?). Zorán Misics írja, hogy a játék a „legártatlanabb” és „legéletveszélyesebb” szórakozás. A játékok előírásai gyermekien ártatlanok, a tét pedig a lehető legdrágább: az ember sorsa. Legtragikusabb az, hogy mi önkéntelenül játszunk, tehetetlenül forgunk, „Tündér szerencsénk kénye hány vet, Játszva emel s mosolyogva ver le”, ahogy másfél évszázaddal ezelőtt Berzsenyi írta. S mit tehetünk? Elfogadjuk a hívást és játszunk. Folyik a játék, életre-halálra, aki kiáll — vége, aki végigjátssza — annak is vége. Ezt az örök emberi problémát Vaszko Popa szólaltatta meg hangosan és némán, bennünk és az űrben. Mert ő is játszik. Magával, velünk. Egy csak a vígasza: a legélvezetesebb játékot űzi: szavakkal. Az élet szavaival. Mig össze nem törnek, mig össze nem törik ő maga is. És ez már a halál.